

MICRO-ECONOMISCHE SIMULATIE VAN INKOMENSEFFECTEN EN BUDGETTAIRE GEVOLGEN
VAN ARBEIDSDUURVERKORTINGMr. C.A. de KAM^{*)}Samenvatting

De inkomenspositie van personen en van de huishoudens waarvan zij deel uitmaken wordt beïnvloed door tal van overheidsprogramma's, zoals de loon- en inkomstenbelasting, premies voor de sociale verzekeringen en al dan niet inkomensafhankelijke subsidies. Hierdoor zijn de gevolgen van arbeidsduurverkorting (die gepaard gaat met een evenredige vermindering van het bruto arbeidsinkomen) voor de inkomenspositie van personen en huishoudens niet eenvoudig na te gaan, b.v. doordat na looninlevering minder wegens publieke heffingen is verschuldigd en soms aanspraak op een hoger bedrag wegens inkomensafhankelijke subsidies bestaat. Het voorgaande impliceert dat ook de gevolgen van arbeidsduurverkorting op aanzienlijke schaal voor het budget van de collectieve sector niet op voorhand bekend zijn. De stelling is, dat micro-simulatie een geschikt instrument is om de inkomenseffecten en budgettaire gevolgen van arbeidsduurverkorting te traceren. Dit instrument is gedurende de jaren zestig en zeventig in de Verenigde Staten ontwikkeld. In ons land wordt het nog slechts sporadisch toegepast om de effecten van bestaande overheidsprogramma's en van wijzigingen daarvan te simuleren. Binnen de rijksoverheid is met name bij het Sociaal en Cultureel Planbureau ervaring met micro-simulaties opgedaan. Een SCP-simulatie uit 1982 had betrekking op de inkomenseffecten en budgettaire gevolgen van arbeidsduurverkorting. Een aantal resultaten wordt gepresenteerd, teneinde de mogelijkheden van deze techniek te illustreren.

1. Algemeen

De inkomenspositie van personen en van de huishoudens waarvan zij deel uitmaken wordt beïnvloed door tal van overheidsprogramma's. Overheidsprogramma's zijn regelingen die tot stand zijn gekomen door tussenkomst van de collectieve sector, die doorgaans zijn neergelegd in wetten en andere regeling, en die tot uitdrukking komen in de ontvangsten en uitgaven welke worden verantwoord op de begroting van het rijk en de overige publiekrechtelijke lichamen, resp. in de geldstromen van de sociale verzekeringen.

*) Hoofd van de afdeling Systeemanalyse, Sociaal en Cultureel Planbureau.
Adres: Postbus 2270 AA, Rijswijk (070-949330 tst 41)
Dit artikel is gepresenteerd op de Economisch Statistische Dag,
6 januari 1984 te Utrecht.

Voorbeelden van overheidsprogramma's zijn de belastingen, premies voor de sociale verzekeringen, inkomensoverdrachten door de collectieve sector zoals sociale uitkeringen en allerlei subsidies, regelingen voor al dan niet inkomensafhankelijke eigen bijdragen, enzovoort. Het is duidelijk, dat arbeidsduurverkortings, voorzover deze gepaard gaat met inlevering van bruto loon (als regel in de vorm van het afzien van aanspraken op automatische prijscompensatie), de inkomenspositie van personen en huishoudens op uiteenlopende wijze zal beïnvloeden, mede door de vormgeving van dit soort overheidsprogramma's. Een verlaging van het bruto loon leidt tot een lager netto loon. Van belang zijn hier het (eventuele) werknemersaandeel in de premie voor de pensioenverzekering, het werknemersaandeel in de premies voor de sociale verzekeringen, de loonbelasting, alsmede specifieke regelingen per bedrijf (b.v. onkostenvergoedingen) of per individuele werknemer (b.v. deelname aan een spaarloonregeling of geringere inhouding van loonbelasting in verband met aftrek hypotheekrente). Deze grootheden zijn (mede)bepalend voor het bruto-nettotraject, het verband tussen bruto en netto loon. Als regel zal een verlaging van het bruto loon met 1% leiden tot een vermindering van het netto loon met 0,6% a 0,8% (De Groot et al, 1982, 19-20).

2. Onvoorspelbare effecten

Een lager bruto loon betekent eveneens een lager belastbaar inkomen. Het belastbaar inkomen is medebepalend voor de eventuele aanspraak op individuele huursubsidie en/of de hoogte van de Tegemoetkoming studiekosten dan wel de studietoelage voor studerende kinderen. Ook zal b.v. een lagere eigen bijdrage verschuldigd zijn voor rechtshulp en voor het gebruik van de gezinsverzorging. De criteria lopen per regeling nogal uiteen; op de details wordt hier niet dieper ingegaan.

Hiermee zijn we er echter nog niet. Immers, veel organisaties zoals kerken en politieke partijen vragen een bijdrage c.q. contributie, waarvan de hoogte eveneens varieert met het inkomen. Hierdoor kunnen 'perverse' inkomenseffecten nog worden versterkt.

Voor wie mocht menen dat het allemaal niet zo'n vaart loopt, volgt hier een nog betreffend eenvoudig geval. Daarbij gaat een werknemer er door arbeidsduurverkortings op jaarbasis bruto f 1.000 op achteruit, terwijl zijn netto inkomen met f 62 toeneemt.

Voorbeeld

Het voorbeeld heeft betrekking op een modale werknemer (situatie 1982). Zijn bruto loon bedroeg circa f 36.000 per jaar. Zijn belastbaar inkomen, dat daarmee correspondeert, was f 29.340. Deze modale werknemer verwoont een kale huur

van f 4.650 per jaar en heeft net geen aanspraak op individuele huursubsidie. Een dochter - inwonend student - volgt een HBO-opleiding en heeft daarom - gezien het ouderlijk inkomen - aanspraak op een rijksstudietoelage van f 6.344.

In het geval dat het bruto jaarloon na arbeidsduurverkortung daalt tot f 35.000 belooft het belastbaar inkomen f 28.600. Gegeven de jaarhuur ontstaat aanspraak op f 150 huursubsidie (per jaar) en op f 318 meer studietoelage voor de studerende dochter (volgens de in 1982 van toepassing zijnde regelingen).

De inkomensachteruitgang met bruto f 1.000 betekent een verlies aan netto loon met slechts f 406 (er wordt f 50 minder pensioenpremie ingehouden en f 544 minder wegens loonbelasting en werknemers-andeel in de premies voor de sociale verzekeringen. Tegenover de daling van het netto loon met f 406 staat de aanspraak op f 468 meer subsidie (f 150 plus f 318). Per saldo is de vooruitgang in netto inkomen f 62.

Het spiegelbeeld doet zich voor als een werknemer - in deze positie - in 1982 bruto f 35.000 verdiende en f 1.000 bruto bijverdiende door over te werken. Per saldo ging het netto loon dank zij het overwerk dan f 62 naar beneden (De Kam, Van Empel, 1983, 47).

3. Inzicht in inkomenseffecten

Bij de discussie over arbeidsduurverkortung is het uiteraard wenselijk om te kunnen beschikken over een zo goed mogelijk inzicht in de resulterende inkomenseffecten. Dit inzicht kan onvoldoende worden verkregen met behulp van de gebruikelijke koopkrachtplaatjes (Van Schaaijk, 1983). Koopkrachtplaatjes zijn gestilleerde berekeningen van het bruto-nettotraject van bepaalde groepen inkomens-trekkers, waarbij het bruto en netto inkomen van twee achtereenvolgende perioden met elkaar worden vergeleken. Als ook de gemiddelde prijsstijging over de beschouwde periode in aanmerking wordt genomen, laat het "plaatje" zien hoeveel de koopkracht van inkomens-trekkers is toe- dan wel afgenomen door de inflatie en door eventuele wijzigingen van overheidsprogramma's.

Bij de gebruikelijke koopkrachtberekeningen (die worden vervaardigd op het Centraal Planbureau en op enkele departementen) worden onder beperkende veronderstellingen de inkomensgevolgen van bepaalde maatregelen (en de prijs- en inkomensbeweging) nagebootst voor fictieve, niet-bestaande personen (huishoudens). De beperkende veronderstellingen houden b.v. in dat uitsluitend berekeningen plegen te worden gepresenteerd voor huishoudens waar een inkomen wordt verdiend (terwijl al in meer dan één op de drie huishoudens meer dan een inkomen binnen komt). Gebruikelijk is verder de veronderstelling dat er twee kinderen onder de 16 jaar in het huishouden zijn. Er wordt slechts rekening gehouden met een beperkt aantal fiscale aftrekposten, die reeds zijn verwerkt in de inhoudingstabellen voor de loonbelasting, omdat ze voor iedereen gelden. En zo meer.

Het zou de voorkeur verdienen om te weten welke werkelijk bestaande huishoudens (met uiteenlopende samenstelling en divers gebruik van fiscale aftrekposten, enzovoort) in welke mate inkomensgevolgen ervaren van beleidsmaatregelen en b.v. arbeidsduurverkortung, tevens rekening houdend met een eventuele hogere aanspraak op individuele huursubsidie, studietoelage, enzovoort (zie voor-

beeld). De gedachte ligt voor de hand om te onderzoeken, of de CBS inkomensstatistiek daartoe wellicht een bruikbaar handvat biedt. Dit is echter niet het geval. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Inkomensstatistiek geven een momentopname van de (personele) inkomensverdeling in het verleden. Die inkomensverdeling is het resultaat van een groot aantal factoren en processen. De inkomensstatistiek biedt niet de mogelijkheid om de geïsoleerde invloed van bepaalde factoren na te gaan. Daar komt bij dat in de inkomensstatistiek - hoeveel informatie deze ook biedt - tal van essentiële gegevens ontbreken, b.v. over de opleiding van inkomenstrekkers, over het aantal door hen gewerkte uren, over de aanspraak op een studietoelage van hun kinderen. De reden is dat de inkomensstatistiek is gebaseerd op gegevens die afkomstig zijn uit de administratie van de belastingdienst. Informatie over opleiding, arbeidstijd, studietoelagen van de kinderen, enzovoort valt niet te putten uit de loonbelastingkaarten en de aangiftebiljetten voor de inkomstenbelasting, die het CBS als grondmateriaal voor de inkomensstatistiek gebruikt. De inkomensstatistiek bevat evenmin gegevens over de manier waarop inkomenstrekkers hun inkomen besteden en over de mate waarin zij gebruik maken van door of via de overheid met subsidie aangeboden goederen en diensten. Veel van dit type informatie is noodzakelijk, om b.v. de gevolgen van arbeidsduurverkorting te kunnen nagaan op het niveau van individuele, wekelijks bestaande inkomenseenheden. Nog een andere moeilijkheid is dat de CBS inkomensstatistiek onvermijdelijk nogal gedateerd is. Eerst nadat de belastingdienst het overgrote deel van de gegevens van belastingplichtigen heeft "verwerkt", is het grondmateriaal voldoende solide om te kunnen worden gebruikt als basis voor de inkomensstatistiek. Tenslotte moet er op worden gewezen, dat de gepubliceerde statistiek slechts klassegemiddelden geeft voor de waarde van de daarin opgenomen inkomensbestanddelen. Daardoor geeft de statistiek geen inzicht in de spreiding van inkomensbestanddelen over individuele inkomenstrekkers (en in de waarde van de bestanddelen per inkomenstrekker die ze heeft).

De genoemde beperkingen maken de CBS inkomensstatistiek ongeschikt om de verdelingseffecten van bestaande overheidsprogramma's en van veranderingen daarvan na te gaan.

Waar de inkomensstatistiek geen handvat biedt, wordt in beleidsstukken of afgezien van een presentatie van de verdelingseffecten van bepaalde maatregelen, of volstaan met de presentatie van koopkrachteffecten op basis van de reeds genoemde koopkrachtplaatjes. Dit soort overzichten heeft echter zijn beperkingen (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1983, 12). De vraag rijst of er geen alternatief instrument is om de inkomenseffecten en de budgettaire gevolgen van overheidsprogramma's en overheidsmaatregelen zichtbaar te maken. Er is inderdaad zo'n instrument: micro-simulatie.

4. Micro-simulatie

Bij micro-simulatie wordt uitgegaan van gegevens uit een representatieve steekproef uit de gehele relevante bevolking. Bij voorkeur bevat dit gegevensbestand zoveel mogelijk informatie, b.v. over inkomsten (uit verschillende bronnen), het aantal gewerkte uren, opleidingsniveau, huishoudsamenstelling, het gebruik dat wordt gemaakt van gesubsidieerde voorzieningen, betaalde eigen bijdragen, enzovoort. Een steekproef zal nooit zoveel gegevens opleveren als de onderzoeker graag zou willen hebben, maar ook in Nederland zijn min of meer adequate gegevensbestanden (uit steekproeven) beschikbaar. Zie hierna.

De gegevens uit de steekproef worden bewerkt met behulp van een micro-model. Dit model bevat onder meer een beschrijving van relevante fiscale en sociale wetgeving en van subsidieregelingen. Het is nu mogelijk om de gegevens uit de steekproef te gebruiken als invoer voor het micro-model en allerlei wijzigingen, b.v. van de fiscale wetgeving, de invoering van arbeidsduurverkortings, enzovoort, op individueel niveau voor ieder ondervraagd huishouden door te rekenen, rekening houdend met de relevante specifieke kenmerken van dat huishouden (b.v. bedrag van de afgetrokken hypotheekrente, gebruik van de gezinsverzorging en daarvoor betaalde eigen bijdrage, en dergelijke). Na ophoging van de op individueel niveau gevonden resultaten tot nationale totalen, wordt tevens inzicht verkregen in de gevolgen voor de schatkist en de sociale fondsen.

Micro-simulaties zijn in de Verenigde Staten al een veel gehanteerd instrument bij de voorbereiding en evaluatie van tal van overheidsmaatregelen. Werkzaamheden in verband met de ontwikkeling van micro-modellen voor simulatiedoeleinden begonnen tegen het einde van de jaren vijftig onder leiding van Guy Orcutt, die destijds was verbonden aan de Universiteit van Wisconsin (Orcutt et al, 1961). De ontwikkeling van micro-modellen kreeg een krachtige impuls, toen in de VS in het midden van de jaren zestig omvangrijke nieuwe sociale zekerheidsprogramma's werden geïntroduceerd, en politici vroegen om een beeld van de verdelingseffecten van alternatief vormgegeven overheidsprogramma's. Een beknopt overzicht van de ontwikkelingen gedurende deze beginperiode geven Orcutt et al (1980).

In Nederland is al wel enig onderzoek met behulp van micro-simulaties gedaan, maar toepassing van deze techniek is zeker geen standaardprocedure. Het SCP heeft hierbij nogal wat werk verzet. Met behulp van eerder ontwikkelde micro-modellen (bedoeld om inkomenstrajecten van huishoudens door te rekenen) zijn simulaties gedaan op met name twee gegevensbestanden:

- (1) het CBS Woningbehoeften Onderzoek 1977 (WB077)
- (2) het SCP Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek 1979 (AV079)

Voor een beschrijving van beide bestanden wordt verwezen naar de studie Profijt van de overheid in 1977 (SCP, 1981, 17-18).

Resultaten van de simulatie van een algemene arbeidsduurverkortings met tien

procent (op basis van gegevens uit het AV079) zijn gepubliceerd door De Groot et al (1982). Deze studie werd verricht op een daartoe strekkend verzoek van de toenmalige minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Simulaties van verschillende overheidsmaatregelen met betrekking tot woonlasten zijn (op basis van het WB077) gedaan door Van Fulpen (1982), mede op verzoek van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. Van Noordwijk en De Kam (1983) gingen met behulp van micro-simulatie op het AV079 na, wat de inkomenseffecten en budgettaire gevolgen waren van verschillende alternatieven, gericht op een verdergaande verzelfstandiging van de gehuwde vrouw bij de heffing van loon- en inkomstenbelasting. Op verzoek van de minister van Binnenlandse Zaken rapporteerde het SCP over de verdelingseffecten van een verdubbeling van de onroerendgoed-belasting onder een gelijktijdige budgettair neutrale verlaging van de loon- en inkomstenbelasting (ministerie van Binnenlandse Zaken, 1983).

De afgelopen jaren zijn nog door enkele andere onderzoekers vergelijkbare simulaties op steekproefpopulaties uitgevoerd. In opdracht van het SCP ontwikkelden Van Herwaarden en De Kam (1981) een micro-model, GENTAX genoemd. Met behulp van GENTAX zijn onder andere de verdelingseffecten van het stelsel van sociale zekerheid beschreven.

In opdracht van de WRR simuleerden De Kam en De Graaf (1982) enkele inkomenseffecten en budgettaire gevolgen van de invoering van een algemeen basisinkomen. Hiertoe werd eveneens gebruik gemaakt van GENTAX en gegevens uit het WB077.

Hierna wordt aandacht besteed aan resultaten van de SCP-simulatie van de gevolgen van een algemene arbeidsduurverkortung met tien procent.

5. Inkomensgevolgen van een arbeidsduurverkortung met tien procent (op basis van de situatie in 1979)

In juni 1982 publiceerde het SCP een studie, waarin resultaten werden gepresenteerd van een micro-simulatie van de inkomenseffecten van 10% arbeidsduurverkortung. Het gebruikte gegevensbestand was het door het SCP georganiseerde AV079. Deze steekproef telt circa 6.500 huishoudens (ruim 17.000 personen van 12 jaar en ouder). Uit het AV079 is onder meer bekend hoeveel uren de onder-vraagden per week betaalde beroepsarbeid verrichtten en uit welke bronnen (arbeid, sociale uitkering, winst uit onderneming) zij welk bedrag aan inkomsten genoten. Ten behoeve van de simulatie is aangenomen dat - ten opzichte van de uitgangssituatie - in 1979 sprake zou zijn geweest van een algemene arbeidsduurverkortung met tien procent.

Bij de micro-simulatie zijn verschillende vergaande veronderstellingen gehanteerd:

- (a) Arbeidsduurverkortung geldt alleen voor personen met een volledige werk-week van 40 uur of meer
- (b) Evenredige verlaging van de bruto lonen met 10%. Door de bestaande koppelingsmechanismen worden de bruto bovenminimale sociale uitkeringen ook 10% lager. Het wettelijk minimumloon gaat eveneens 10% omlaag, netto is dat een achteruitgang met 6%. Door de netto-nettokoppeling van de sociale minima aan het netto minimumloon gaan alle sociale minima er dus ook 6% op achteruit.
- (c) Alle door arbeidsduurverkortung vrijkomende arbeidsuren blijven in stand en worden bezet door personen die niet werkzaam zijn. Dit zouden voor twee derde geregistreeerde werkzoekenden zijn en voor een derde personen die niet als werkzoekende bij het GAB geregistreeerd stonden.
- (d) Arbeidsduurverkortung stuit niet op praktische uitvoeringsbezwaren en kan kosten-neutraal geschieden.

Over het realiteitsgehalte van deze veronderstellingen valt te twisten. Het zal duidelijk zijn dat ook simulaties kunnen worden gedaan, terwijl de genoemde veronderstellingen systematisch worden gevarieerd. Het SCP voert thans (ultimo maart 1984) nieuwe simulaties uit (op het CBS Woningbehoeften Onderzoek 1981), waarbij alternatieve veronderstellingen worden gehanteerd (b.v. 25% resp. 50% herbezetting van vrijgekomen arbeidsuren; en 15% resp. 25% herbezetting door niet-geregistreeerde werkzoekenden).

De voornaamste resultaten m.b.t. de inkomenseffecten zijn de volgende. Een bruto loonoffer van 10% correspondeert volgens de gebruikelijke koopkracht-plaatjes met een netto inkomensverlies tussen 6% en 8%, afhankelijk van de huishoudsamenstelling, van het inkomensniveau en van de sector waarin de werknemer werkzaam is (marktsector resp. overheid).

Vervolgens zijn de verdelingseffecten getraceerd voor verschillende typen huishoudens. Zelfstandigen zullen geen verandering in hun inkomen ervaren. In een aantal andere huishoudens, waar het hoofd (loontrekkende of uitkeringsgerechtigde) 10% van het bruto inkomen verliest, zal de inkomensachteruitgang meer dan gecompenseerd worden, doordat de partner er bij gaat verdienen. In weer andere huishoudens daalt het netto inkomen met 6% tot 8%. Dit betreft huishoudens waarvan het hoofd niet of moeilijk kan gaan werken (b.v. arbeidsongeschikt verklaarden of hoofden van een-oudergezinnen). Een vergelijkbare inkomensdaling treedt op in huishoudens waar geen partner is of waar de partner niet of moeilijk buitenshuis kan gaan werken (b.v. bejaarden en personen die de zorg voor jonge kinderen hebben). Een groot aantal van deze laatstgenoemde huishoudens zou dan beneden het in 1979 geldende sociaal minimum terecht komen. Om hoeveel huishoudens het gaat, kan alleen met behulp van micro-simulatie worden nagegaan. Zie de resultaten in de tabellen 1 en 2.

Tabel 1 Verschuivingen in inkomenspositie als gevolg van arbeidsduurverkorting, loontrekkenden

(x 1.000)	bruto inkomensklassen							totaal
	1% onder sociaal minimum (1)*	-1% soc. min./+5% min.loon (2)**	+5% min./-10% modaal (3)	10% rond mod. (4)	+10% mod./1½x mod. (5)	1½-2 keer mod. (6)	2 keer modaal of meer (7)	
aantal huishoudens voor ADV	75***	737	493	674	883	553	413	3.828
bijgekomen door ADV	123	203	306	300	284	212	86	--
vertrokken door ADV	18	198	258	355	350	228	107	--
saldo toename	105	5	48	-55	-66	-16	-21	--
aantal huishoudens na ADV	180	742	541	619	817	537	392	3.828

*) op netto niveau bepaald conform de ABW

**) minimum loon van een 23-jarige of ouder

***) overwegend part-time werkenden

Tabel 2 Verschuivingen in inkomenspositie als gevolg van arbeidsduurverkorting, niet-loontrekkenden

(x 1.000)	bruto inkomensklassen							totaal
	1% onder sociaal minimum (1)*	-1% soc. min./+5% min.loon (2)**	+5% min./-10% modaal (3)	10% rond mod. (4)	+10% mod./1½x mod. (5)	1½-2 keer mod. (6)	2 keer modaal of meer (7)	
aantal huishoudens voor ADV	206***	967	170	168	238	143	114	2.005
saldo toename als gevolg van ADV	474	-401	-42	1	-29	-9	4	--
aantal huishoudens na ADV	680	566	128	169	209	134	118	2.005

*) op netto niveau bepaald conform de ABW

**) minimum loon van een 23-jarige of ouder

***) voor meer dan de helft zelfstandigen

Bron: De Groot et al, 1982, 24

Op grond van de uitgevoerde simulatie is de conclusie, dat in 1979 ongeveer 123.000 huishoudens waarvan het hoofd in loondienst was, onder het toen geldende sociaal minimum terecht zouden zijn gekomen (na 10 procent arbeidsduurverkorting). Dit zijn overwegend gezinnen, waarin de partner van het hoofd geen eigen inkomen geniet.

Doordat is verondersteld dat ook alle uitkeringen dalen (op grond van de in 1979 geldende koppelingen) zouden in 1979 na 10 procent arbeidsduurverkorting bovendien 474.000 huishoudens, waarvan het hoofd een sociale uitkering had, onder het destijds geldende sociaal minimum terecht zijn gekomen. Het betreft hier voor ongeveer driekwart bejaarden (die behalve hun AOW geen of een zeer geringpensioeninkomen genieten). In totaal gaat het dus om circa 600.000 huishoudens, die tot maximaal 6% onder het in 1979 geldende sociaal minimum zouden zijn gezakt. Door de algemene inkomensontwikkeling sinds 1979 zal dit aantal inmiddels natuurlijk aanzienlijk hoger liggen.

De inkomenseffecten van resulterende hogere aanspraken op individuele huursubsidie, enzovoort, zijn niet naar inkomensklasse gepresenteerd. Ik kom hierop terug in de volgende paragraaf, waar de budgettaire effecten van arbeidsduurverkorting met tien procent centraal staan.

6. Gevolgen voor het budget van de collectieve sector bij een arbeidsduurverkorting met tien procent (op basis van de situatie in 1979)

Indien de op individueel huishoudniveau gevonden resultaten worden opgehoogd tot nationale totalen (met behulp van weegfactoren), geeft de simulatie ook inzicht in de voornaamste budgettaire effecten, die zouden optreden na een algemene arbeidsduurverkorting met 10 procent (als die in 1979 was geëffectueerd). De opbrengst van de loon- en inkomstenbelasting zou zijn gedaald met ongeveer 9%. De opbrengst van de premies voor de sociale verzekeringen zou terug lopen met 4% à 5%. Het totale budgettaire verlies belooft bijna f 5 mrd. Daartegenover gaat een aantal geregistreerde werklozen aan de slag. Dit scheelt bijna f 5,2 mrd aan uitkeringen. Anders dan vaak wordt gesteld, is het invandieneffect van arbeidsduurverkorting voor de collectieve sector per saldo dus zeer gering. De "winst" voor de collectieve sector komt vooral uit de evenredige verlaging van uitkeringen aan huishoudens die op een uitkering aangewezen blijven (dit scheelt f 2,9 mrd). Voor een gedetailleerd overzicht van de budgettaire effecten wordt verwezen naar de opstelling in tabel 3.

Het AV079 bevat informatie over het gebruik dat ondervraagden in 1979 maakten van bepaalde overheidsprogramma's. Daardoor is het mogelijk om op globale wijze nog enkele andere budgettaire effecten te becijferen. Het gaat om de hogere collectieve uitgaven voor huursubsidie, studietoelagen, gezinsverzorging en bijstandsuitkeringen aan elders verzorgden. Men zie tabel 4.

Tabel 3 Budgettaire effecten van 10% arbeidsduurverkorting, 1979 *)

Uitgaven/inkomstencategorie	mutatie in miljoenen gulden	mutatie in %
A. Premies en inkomstenbelasting	- 4.790	- 6,5
a.1 Loon- en inkomstenbelasting	- 2.990	- 8,9
a.2 Premies sociale verzekeringen	- 1.980	- 4,6
- werknemersaandeel premies werknemersverzekeringen	(- 350)	(- 6,3)
- aandeel gezinnen premies volksverzekeringen	(- 690)	(- 4,3)
- werkgeversaandeel premies werknemersverzekeringen	(- 590)	(- 5,1)
- werkgeversaandeel premies volksverzekeringen	(- 350)	(- 3,6)
a.3 Pensioenpremies	0	
- werknemersbijdrage	(- 300)	(- 7,2)
- werkgeversbijdrage	(+ 300)	(+ 2,9)
B. Uitkeringen	- 8.090	-18,9
b.1 volume effect door uitkering- ontvangers die gaan werken 2)	(- 5.160)	
b.2 verlaging uitkeringen van blijvende uitkeringontvangers 2)	(- 2.930)	

*) AV0'79: ongecorrigeerd voor ondervertegenwoordiging van uitkeringontvangers

Bron: De Groot et al, 1982, 31

Tabel 4 Toename van subsidieuitgaven na 10% ADV, 1979

	netto uitgaven (mln.) (a)	aantal gebruikers (x 1.000) (b)	daling inkomens (%) (c)	marginaal tarief (%) (d)	extra uitgaven (mln.) (e)* (f)**
Gezinsverzorging	1.023	210	7***	15	33 0++
Huursubsidie	569	415	9+	20	86 8
Studietoelagen	793	110	9+	40	46 4
Bijstand elders verzorgden	2.176+++	120	7***	100	125 9
Totaal	4.561	855	-	-	290 21

* Huidige gebruikers

** Additionele gebruikers

*** Netto-inkomen

+ Belastbaar inkomen

++ Inkomen speelt geen rol bij de toegang tot de voorziening

+++ Netto-uitgaven, maar incl. over de uitkering verschuldigde inkomstenbelasting (ca. f 225 mln.)

De berekening gaat als volgt:

(e) = b x d x 1.040

(f) = c x b x d x 1.040

met een gemiddelde netto-inkomensachteruitgang van het hoofd van het huishouden van f 1.040. Verondersteld is dat de toename van het gebruik van regelingen evenredig is met de daling van het voor de toetreding tot de betrokken voorziening relevante inkomen (kolom c).

Bron: Pommer, De Kam, 1983, 125.

In 1979 zouden de "weglekeffecten" voor deze vier overheidsprogramma's te samen komen op ruim f 0,3 mrd. Door de inkomensontwikkeling sinds 1979 zouden deze effecten inmiddels een aanzienlijke grotere omvang hebben.

7. Micro-simulatie en arbeidsduurverkorting wat nader bezien

Het lijkt van groot belang dat zowel de overheid als spraakmakende maatschappelijke organisaties een zo goed mogelijk beeld hebben van de macro-economische, de budgettaire en de micro-economische effecten van arbeidsduurverkorting. Bij deze laatste categorie valt uitdrukkelijk te denken aan de gevolgen voor de inkomenspositie van personen en de huishoudens waarvan zij deel uitmaken. In het voorgaande is een poging gedaan te laten zien dat micro-simulatie het instrument bij uitstek is om budgettaire gevolgen en inkomenseffecten van overheidsprogramma's en van wijzigingen daarin na te gaan. Ook de gevolgen van arbeidsduurverkorting kunnen met behulp van dit instrument worden gesimuleerd. Bij de toepassing van deze techniek doen zich echter verschillende problemen voor, waarvan er hier enkele worden aangestipt.

- (1) Het bouwen en onderhoud van een uitgebreid micromodel is een tamelijk arbeidsintensief en tijdrovend karwei. Als regel zullen verschillende deskundigen (b.v. een fiscalist, een ervaren en inventieve programmeur, een subsidioloog en een deskundige op het gebied van de sociale zekerheid) in een team moeten samenwerken. Dit maakt de continuïteit van het project kwetsbaar (b.v. personeelsverloop, ongeduld bij de opdrachtgever, schrik voor de betrekkelijk hoge kosten)
- (2) Doorgaans is niet een gegevensbestand beschikbaar dat alle voor de simulaties noodzakelijke gegevens bevat. Daardoor kunnen bepaalde overheidsprogramma's of de cumulatieve effecten daarvan niet in de exercitie worden betrokken. Een mogelijke oplossing is soms de gegevens uit verschillende bestanden te koppelen, maar ook die procedure is bepaald niet zonder problemen (Van Noordwijk, 1983)
- (3) Bij de meer eenvoudige micro-simulaties wordt als regel niet of slechts op zeer benaderende wijze rekening gehouden met gedragsreacties (b.v. na arbeidsduurverkorting).

Dit laatste punt wordt hier wat uitgewerkt. Het SCP hield bij de simulatie van de gevolgen van arbeidsduurverkorting rekening met één gedragsreactie, namelijk dat één op de drie nieuwe banen (na ADV) zou worden bezet door een persoon die voordien niet als werkzoekende bij een Arbeidsbureau stond ingeschreven (op de techniek met behulp waarvan deze banen aan niet-werkenden werden toegekend wordt hier niet nader ingegaan).

In een later onderzoek heeft Siegers (1983) - eveneens op basis van gegevens uit het AV079 - de effecten van twee mogelijke gedragsreacties van

gehuwde vrouwen (na 10% arbeidsduurverkortung) geschat. De ene reactie is het zgn. "aanvullingseffect". Hiermee wordt bedoeld dat de daling van het inkomen van de alleen-verdienende man de vrouw kan stimuleren om zich op de arbeidsmarkt aan te bieden. De andere reactie is het "aanmoedigingseffect". Hiermee wordt bedoeld dat een ruimer aanbod van banen potentiële arbeidskrachten aanmoedigt om een baan te zoeken.

Bij een volledige herbezetting van alle arbeidsuren zou 10 procent arbeidsduurverkortung in 1979 425.000 extra banen hebben opgeleverd. Dit cijfer is de vrucht van een simpele rekensom en uiteraard niet het resultaat van berekeningen met behulp van een macro-economisch model. Dit cijfer diende echter te worden geprikt teneinde de beoogde simulatie van budgettaire gevolgen en inkomenseffecten te kunnen doen. Siegers schat dat onder deze omstandigheden een extra arbeidsaanbod van ca. 96.000 personen (circa 55.000 arbeidsjaren) was uitgelokt. Dit extra aanbod komt voor krap 15% voor rekening van het aanvullingseffect en voor 85% voor rekening van het aanmoedigingseffect. Het betreft vooral vrouwen van wie de echtgenoot een inkomen heeft dat beneden het "modale niveau ligt, die relatief jong zijn en geen jonge kinderen hebben.

LITERATUUR

- Fulpen, H. van. Maatschappelijke aspecten van de financiering van de volkshuisvesting. Den Haag: Distributiecentrum Overheidspublikaties, 1982.
- Groot, H. de, C.A. de Kam, E.J. Pommer. Een algemene arbeidsduurverkortung met tien procent. Den Haag: Distributiecentrum Overheidspublikaties, 1982.
- Herwaarden, F.G. van, C.A. de Kam. Om de poen is het te doen. Deventer: Kluwer, 1981.
- Kam, C.A. de, P.A. de Graaf. Een basisinkomen voor iedereen: een proef op de som. In: 67 (1982) Economisch Statistische Berichten 3344 p. 200-206.
- Kam, Flip de, Krank van Empel. De zaak is uit de hand gelopen. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 1983.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken. Rapport inzake de herziening van het belastinggebied van provincies en gemeenten, juni 1983, p 171-177
- Noordwijk, A.J. van. Koppeling van databestanden. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau, 1983.
- Noordwijk, A.J. van, C.A. de Kam. Op weg, maar waarheen? In: 112 (1983) Weekblad voor Fiscaal Recht 5578 p. 165-190.
- Orcutt, G., M. Greenbergen, J. Korbel, A. Rivlin. Microanalysis of Socio-Economic Systems: A Simulation Study. New York: Harpers, 1961.
- Orcutt, G., S. Caldwell, R. Wertheimer II. Policy Exploration Through Microanalytic Simulation. Washington D.C.: The Urban Institute, 1976.
- Orcutt, G. A. Glazer, R. Harris, R. Wertheimer II. Microanalytic Modelling and the Analysis of Public Transfer Policies. In: Haveman, Hollenbeck (eds.) Micro Economic Simulation Models for Public Policy Analysis, vols 1 en 2, New York: Academic Press, 1980.

Pommer, E.J., C.A. de Kam. Arbeidsduurverkorting nader bezien - gevolgen voor de inkomens van huishoudens, voor het budget van de publieke sector en voor de emancipatie van mannen en vrouwen. In: Engelen et al (red), Wie niet werkt ... arbeidsethos en werkgelegenheid. Utrecht: Uitgeverij het Spectrum, 1983, p. 112-131.

Schaaijk, M. van. Het koopkrachtoverzicht. In: 68 (1983) Economisch Statistische berichten 3413 p. 616-620.

Siegers, J.J. Arbeidsduurverkorting en het arbeidsaanbod door gehuwde vrouwen. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, november 1983.

Sociaal en Cultureel Planbureau. Profijt van de overheid in 1977. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1981.

Ontvangen: 20-3-1984